

Ago K u n n a p
(Tartu)

SELKUPI lōs-OLENDITE NIMETUSED TÕMIL 1912

1912. aastal kogus Kai Donner selkupi keele ainestikku muuhulgas ka Tõmi murdest. Tulemuseks on osalt kartoteegiks korrastatud sõnastik, põhiliselt tõlketa tekstid, katkendlikud grammatilised ülestähendused ning muidki märkmeid, sealhulgas mütoloogiast. Need materjalid on Hel-singis Soome-Ugri Seltsi valduses.

Märkmete seas on ka üleloomulike olendite loend, mille tuumiku moodustavad 16 olendinime-tust põhiosaga lōs. Viimastele leidub lisa sõnas-tikust, vähem folklooritekstidest, kus lōsid küll tihti tegutsevad. Tekstide lōs on enamasti täpse-malt määratlemata paha vaim, kurivaim, kurat, kes loo peategelast kiusab või taga ajab ning kellest siis kas jõu või kavalusega jagu saadakse. Riitu-si kirjeldavates tekstides kõneldakse aga lōsi-dest, kellele peab ohverdama (ning kes ei tarvitse olla tingimata pahad).

Kui nad kõik alfabeetiliselt reastada, saame alljärgneva loendi. Kai Donneri transkriptsioon on jäetud loendis muutmata, tema sageli katkend-likud soome- ja rootsikeelsed seletused olen ees-tindanud vabalt ning täiendanud neid tekstide põhjal. Nimetuste ülesehituse selgituseks öelda-gu, et täiendsõna lõpul on tavaliselt adjektiiv-i-sufiks: enamasti üldisemat laadi -l, mõnikord lo-katiivse varjundiga -γo-l, -γē-l, -γē-l.

ölyēl-lōs allvaim, kurat. Nägu on tal kaetud ja ta istub jõel. Vrd. $\hat{\text{ö}}\text{ly}\hat{\text{ē}}\text{D}$ all. noB kuejD Īk-keD ölyēl-lōs elšāD ĪkkeD Jumal varihinge võtab, kurat hinge võtab. (Igal inimesel on nii kuej kui ka elša. Kurat võtab mõlemad, kui inimene on halb. elša muutub kuradiks.) ölyēl lōzēl koldō·γoD allvaimu jõel. $\hat{\text{ö}}\text{ly}\hat{\text{ē}}\text{l}$

lōzəl seld'əmd'al tšuots'əD tād'Ind allvaimu
seitsmenda maa juurde.

ōdēγol-lōs, ūdōγōl-lōs veevaim, veejumal. Talle
ohverdatakse kalaõnne tagamiseks. Vrd. *ōD*
vesi.

k'āul-lōs trollitaoline vaim, käsi ümber šamaani
(? = embajavaim, vrd. *k'ām* embuseks siruta-
tud käed, sületäis, kandam).

k'ir-l-lōs rōugevaim. Vrd. *k'or* rōuged.

k'andēl-lōs köhavaim. Inimesetaoline, köhib. Vrd.
kodernaG köhin.

k'oldēl-lōs, k'oldōγōl'-lōs, k'oldōγol'-lōs jõe-
vaim, Obi-vaim. On vees. Vrd. *k'old* jõgi
(Ob).

k'oryēl-lōs karuvaim. Vrd. *k'or* karu. *koryəl lō-*
zəD kūdi aza IzaB Karuvaimu nimel: ma ei
võtnud! (Vanne. Karupea hammustab, kui ta ei
räägi tõtt.)

k'oškēdel lōs, k'ošk'ātēl lōsə, k'ošxodēl-lōs paha
vaim. Vrd. *k'ošk'ātēl* paha, pahategev, kahju-
lik. *k'oškēdel lōs tēγənəd* nõrkus, mille te-
kitab paha vaim (? = paha vaim paitab).

kurlaG-lōs. Vaim, kes alatasa kaebleb.

kuöttäld'e-lōs vt. *tšēndi* ...

k'öldžēl-lōs lugulauluvaim. Talle jutustatakse
muinasjutte ja lauldakse. Vrd. *k'öldžəD* Al-
tertum, *k'öldžēlbaG* jutustan vana muinasjuttu

või laulu, $k^{\bar{u}}\bar{o}ldz^{\bar{v}}mbaG$ esitan vanu sangari-laule, $k^{\bar{u}}\bar{o}ldz^{\bar{v}}mbaG$ esitan vanu sangarilugusid.

$la^{\bar{t}}tar-l\bar{o}s$ surnuvaim, surmavaim. Vrd. $la^{\bar{t}}tar$ surnu. $lattar l\bar{o}z\bar{e}n$ $\bar{u}and$ surnuvaimu nägu (vandumisel).

$mad^{\bar{a}}\bar{e}l-l\bar{o}s$, $mad^{\bar{a}}\bar{e}l-l\bar{o}s$, $m\bar{a}d^{\bar{a}}\bar{e}l-l\bar{o}s$ metsavaim. Teda ei kujutata. Vrd. $maD^{\bar{a}}$, $m\bar{a}D^{\bar{a}}$ mets.

$m\bar{a}šš\bar{e}l-l\bar{o}s$, $m\bar{a}šš\bar{e}l$ $l\bar{o}s$ metsavaim, metsaisa. Haarab inimesest kinni; teda ei kujutata. Vrd. Ülem-Ket $m\bar{a}šsu$ seeder, $m\bar{a}šsul$ $l\bar{o}zi$ metsavaim, Kesk-Ket $m\bar{a}šsu$ metsavaim, metsainimene (K. Donneri käsikirjalised materjalid). $m\bar{a}šš\bar{e}l$ $l\bar{o}z\bar{e}l$ $\bar{e}ldz\bar{a}$ metsavaimutaat. $m\bar{a}šš\bar{e}l$ $l\bar{o}z\bar{e}D$ $n\bar{e}$ metsavaimu tüdruk. Vrd. veel ka $m\bar{a}šš\bar{e}l$ $s\bar{e}ld^{\bar{a}}$ $t\bar{o}b\bar{n}i\bar{a}$ $z\bar{e}D$ metsa seitse venda.

$m\bar{a}z\bar{e}l-l\bar{o}s$ metsavaim.

$n\bar{u}l$ $l\bar{o}s$, $n\bar{u}l-l\bar{o}s$, $n\bar{u}l-l\bar{o}s$ jumalavaim, jumala ingel. Vrd. noB jumal: gen. $n\bar{u}n$.

$n\bar{e}nel$ $l\bar{o}s$ hahavaim, järvekaurivaim. Ühes muinasjutus toob kurivaimu käsul vee alt muda maismaa tekitamiseks. Vrd. $n\bar{e}n$ hahk, järvekaur.

$pad\bar{e}rg\bar{a}l-l\bar{o}s$ messingvaim, messinghaldjas. Messingist valmistatud kujutis. Vrd. $pad\bar{e}rg\bar{a}$ messing.

$p\bar{a}rg\bar{e}l-l\bar{o}s$, $p\bar{a}rg\bar{a}-l\bar{o}z$ metsavaim. Puusse raiutud nägu metsas; talle tuuakse ilupaelu, liha,

kala jne. Vrd. *pārgē* puusse tehtud kujutis metsas (samatähenduslikke etümoloogilisi vasteid leidub ka teistes murretes).

sāy *šīl-lōs*, *sāy* *šīl-l.*, *šī* *lōs* musta soobli vaim. Vrd. *sāy* must, *šī* soobel.

sūsārē^l-*lōs* palavikuvaim. Temale ei ohverdata.

sūrū^l-*l.* (jahi)loomavaim. Temale ohverdatakse enne jahiretke toitu. *sūrūB* (jahi)loom.

takkē^l-*lōs*, *takl*^l-*lōs*, *takl-lōs* alamjooksu vaim. Temale ohverdatakse. Vrd. *takk^ol* alamjooksu-, näit. *takkē*^l-*ēD* alamjooksu jurta.

... *t'āBtē* ... vt. *tšēndi* ...

t'ārl-lōz, *t'ārl-lōs* paha vaim, kurivaim. Vrd. *t'ārl* kuritegelik, paha, *uarga* t. *lōs* suur kurivaim (vrd. *uarg^o* suur).

tšār^l-*lōs*. Ta teeb inimese mõrtsukaks. Tõenäoliselt on siin tegemist üksnes eelmise *lōsi* häädusliku variandiga. *tšār*^l *lōz^on* *nē* *mansā:D* kurivaimu naise (?)coitus (nii vanutakse naisi).

tšēndi *t'āBtē* *kuōttāld'e-lōs* lugu, muinasjuttu alustav vaim (? õieti: loo, muinasjutu alguse vaim). Vrd. *kuōtaldžēD* algus: *kuōttāldžag* alustan.

uarg *lōzond nomnə enne* *t'āy* *kozēB* *noyāllāndz* suurele vaimule, jumalale üles valge ohvri annad. Vrd. *uarg* suur.

uarga t. *lōs* vt. *t'ārl-lōz*.

uarga-tšuošsel-lōs, uarga tšuoššäl-lōs, uarȳa
 tšuoššäl-lōse suur maavaim. Vrd. uarȳ^o suur,
 tšuošš^o maa.

Ühes muinasjutus esineb kahepäine olend *sēde*
ōlēl lōzē, teises muinasjutus võib neil olla kolm
 kuni seitse pead, näit. seitsmepäine *sēld' ōlēl*
lōs. Substantiivist *lōs* on kasutusel ka
 l-adjektiiv: *lōzēl mādər* vaimsangar (heitleb
 inimsangariga); selle abil on moodustatud kaks
 vaimupaadi nimetust - *lōzēl' alagū* ja *lōzēl' and*
 (lõppkomponendiks on kaks erinevat paadinime-
 tust). Nende paatide kohta öeldakse märkmetes, et
 paati näeb šamaan ning kui seal on mees, siis ta
 haigestub ja sureb, kui ta ei ohverda lehma või
 muud. Karitiivsufiksi abil on moodustatud:
lōzēl' aG huuletu, *lōzēl' āyēl-γoB* huuletu ini-
 mene. Seletuse järgi on tegemist inimesega, kel
 on väga õhukesed, peaaegu nähtamatud huuled või
 kel pole huuli ollagi. On tuletatud ka verb:
lōstaB annan nime, ristin.

Fikseeritud on ka ütlus *lōššānd īīīā* 'kurat
 sind võtku!' Samuti on ainestik kaks *lōs*-olen-
 ditega seotud loitsu. Esimeses neist pöörduakse
 hõimu esiisa, jumalus Kuodari poole; teine on ad-
 ressaadita. Esimene kõlab nii:

<i>sīr^o n ol pār^o Dko mēkūD</i>	Lehma pea ohvriks anname,
<i>kuḡdərȳoⁿ mēkūD</i>	Kuodar-inimesele anname!
<i>sūr^o B kuətḡkū k^cuol-</i>	Loomi püüda, kala püüda,
<i>lēB k^cuotkū</i>	
<i>ellegū. nomna mā'-</i>	elada jumalalt palusin,
<i>dərñāG</i>	
<i>mund' eḡ gllegū.</i>	hästi elada, olla;
<i>uarȳ^o gū</i>	
<i>košk^cātq^l lōšə öy ö.</i>	paha vaim ärgu tulgu
<i>tōijīa mēy ānD.</i>	meile!

tākēmdä künDaxte
tākēmdä

Mingu kaugele, mingu,

t'ard'e_ckāγan öγe
e_{iia}.

lähedal ärgu olgu!

Ja siin on teine:

k^caina lōs öγö tōi_i uaryayū
i_{er}x_{ai} e_{lyu} gegak uaryayū
k^col xuatxu sūrū xuntxū
ellyəγu uaryayū nē_ñnē.

Ükski vaim ärgu tulgu olema,
teine jälle elama! Tahan olla,
kala püüda, loomi püüda,
elada, olla edasi!

Ago K ü n n a p
(Tartto)

SELKUPIN Iōs-OLENTOJEN NIMET TYMILLÄ 1912

T i i v i s t e l m ä

Kirjoituksessa luetellaan selkupin Tymin murteen Iōs-henkien nimet, jotka mainitaan Kai Donnerin käsikirjallisissa muistiinpanoissa vuodelta 1912.